

COVID-19 Pandemisinde Aşı Karşıtı Hareketlerin Sosyolojik Bağlamı ve Siyasallaşma Dinamiği

Bedir Sala*

Öz

Bu çalışma siyasal, dinsel, ideolojik ve tıbbi nedenlerle gerekçelendirilen aşı karşıtlığını sosyolojik bir bağlamda incelemektedir. Aşı karşıtlarının bir toplumsal hareket olma potansiyelini dikkate alarak aşı karşıtlarının örgütsel ve eylem yapısını Manuel Castells'in ağ toplumu kavramıyla açıklamaktadır. Ayrıca aşı karşıtı hareketlerin COVID-19 pandemisi ile birlikte sosyal medyada ve çeşitli ülkelerde sokak eylemleriyle kamusal alanda örgütlü bir şekilde görünür olmaya başlamaları politik bir hareket olma potansiyelini güçlendirmektedir. Dolayısıyla çalışma COVID-19 pandemisiyle birlikte yükselişe geçen aşı karşıtlarının hem sosyolojik bağlamına hem de politikleşme dinamiğine odaklanarak görece yeni bir olgu olan aşı karşıtı hareketleri açıklamaya çalışan teorik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Makale teorik bir değerlendirmedir ancak aşı karşıtlığıyla ilgili çeşitli saha çalışmalarından da veriler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Aşı Karşıtlığı, Ağ Toplumu, Toplumsal Hareketler, Siyasallaşma.

The Sociological Context and Politicization Dynamics of Anti-Vaccine Movements in the COVID-19 Pandemic

Abstract

This study has investigated anti-vaccination phenomena justified with political, religious, ideological, and medical reasons in a sociological context. Considering that the anti-vaccinationists have the potential to turn into a social movement, it has been accounted for organizational and action patterns of the anti-vaccinationists by the network society conception of Manuel Castells. Also it has reinforced the potential of being a political movement that anti-vaccination movements have begun to be visible in an organized way along with the Covid-19 pandemic in social media and public sphere. The study aims to present a theoretical frame trying to analyze anti-vaccination movements which is a relatively recent phenomenon by focusing also on the sociological context and politicization dynamics of the anti-vaccination movements, which have risen with the COVID-19 pandemic.

Keywords: COVID-19, Anti-Vaccination, Network Society, Social Movements, Politicization.

*Dr. Öğretim üyesi | Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
bedirsala@aku.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6892-2664 | DOI: 10.36484/liberal.1037329
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 59-76.
Gönderim Tarihi: 16 Aralık 2021 | Kabul Tarihi: 9 Haziran 2022

Giriş

COVID-19 (Coronavirus Disease 2019) virüsü 2019 yılının sonlarından itibaren dünya gündemini meşgul eden en önemli konu oldu. Bütün ülkeleri etkileyen bir krizin ortaya çıkmasına yol açtı. Devletlerin kamusal politikalarını derinden etkileyen ve birçok alanda köklü politika değişikliklerine yol açan salgın, siyasal iktidarlar ile toplumsal kesimler arasında da çeşitli gerilimlerin ortaya çıkmasına neden oldu. İnsanların gündelik hayatından devletlerarası ilişkiler düzeyine kadar her alanda etkisini gösteren ve gündemi belirleyen COVID-19 salgınının sağlık, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanları nasıl etkilediğine ilişkin kapsamlı bir literatürün hızlı bir şekilde oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir literatür salgınının akademisyen ve araştırmacıların da gündemini uzun süre işgal ettiğini gösteriyor. Salgın konusu sadece politikacıların ve akademisyenlerin gündeminde değildi, sıradan insanın da en önemli gündem maddesini oluşturdu. Çünkü kimsenin kayıtsız kalamayacağı düzeyde gündelik hayat ilişkilerini ve pratiklerini etkiledi ve yeni normallerin gündelik hayat rutinine dönüşmesine neden oldu.

Yakın tarihte domuz gribi ve kuş gribi gibi salgınlar olsa da uzun süre etkili olan ve toplumsal hayatı derinden sarsan bir salgın olmadığından günümüz insanı için COVID-19 salgını görece yeni bir deneyimdir. Tarihin çeşitli dönemlerinde ve bölgelerde benzer salgınların ortaya çıktığı, yine 1918 yılında İspanyol gribi olarak nitelendirilen ölümcül bir virüsün varlığı tarih kitaplarında ve ilgili uzmanların belleklerinde yer edinmişti. Ancak bu sınırlı sayıdaki insanların belleğinde varlığını devam ettiren ölümcül salgın olgusu 21. yüzyıl insanı için bir ilk deneyim olarak şok ve kriz etkisi yarattı. Bu etkilerden dolayı salgının mahiyeti hakkında sadece tıp otoritelerinin ve uzmanlarının konuşacağı ve ilgileneceği bir konu olmaktan çıkarak neredeyse herkesin hakkında konuştuğu popüler bir konuya dönüştü.

Bu süreçte en dikkat çekici kesim ise salgın için alınan çeşitli kamusal önlemlere karşı çıkanlar oldu. Bu kesimler salgın sürecinde alınan önlemlerin yanında, salgının ortaya çıkışı ve yayılışına ilişkin resmi enformasyonu eleştiren, başta aşı olmak üzere tıbbi müdahaleleri kabul etmeyenlerden oluşmaktadır. Böyle bir kesimin salgınla birlikte kamusal alanda görünür olması salgın tartışmaları etrafında bir kutuplaşmayı doğurdu. Özellikle aşı üzerinden kesifleşen bu tartışma dünya genelinde aşı taraftarı ve aşı karşıtlığı gibi iki kategorik eğilimi ortaya çıkarttı. Aşı karşıtlarının görece daha az bir kitle olmasına rağmen genel eğilime yönelik eleştirilerinin dikkat çekici olması ve ayrıca bilimsel otoritelere yönelik sert eleştirileri gündemde kalmalarını sağladı. Bu durum beraberinde aşı karşıtlarına yönelik benzeri düzeyde

sert eleştirileri de getirdi. Özellikle bilimsel bilgiye yönelik güvenin yüksek düzeyde olduğu günümüzde “bilim karşıtı” olarak kategorize edilmeleri karşısında aşı karşıtlarının da zaman zaman bilime sığınarak ve bilimsel argümanlar üreterek aşı karşıtlığını gerekçelendirdikleri görülmektedir.

Bu çalışma, öncelikle aşı karşıtlığını sosyolojik bir bağlamda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca aşı karşıtlığının özellikle COVID-19 ile birlikte toplumsal bir harekete dönüşme potansiyelini de incelemektedir. Bu durum ise Manuel Castells’in Ağ Toplumu teorisi ile temellendirilecektir. Ayrıca bir toplumsal hareket olma potansiyelini taşıyan aşı karşıtlığının temel argümanlarını problematize ederek aşı karşıtlığının siyasallaşma sürecine de odaklanmaktadır. Salgına yönelik kamusal politikaları eleştiren ve aşı olmak istemeyen bu kesimlerin kullandıkları argümanlara bakıldığında aşı karşıtlığı siyasallaşmakta ve ayrıca aşırı sağ hareketlerin argümanları ile yakın paralellikler taşımaktadır. Çalışma COVID-19 ile birlikte kitleselleşen aşı karşıtı hareketleri sosyolojik bağlamda anlamayı mümkün kılan teorik bir çerçeveye oluşturmayı hedeflemektedir.

Aşı Karşıtlığının Sosyolojik Bağlamı

Teknik ilerleme ile doğanın maksimum düzeyde kontrol edilmeye çalışıldığı çağımızda bu kontrolün beraberinde hiç hesaplanamayan ve kestirilemeyen riskleri ortaya çıkartması ilerleme paradigmasının bir krizidir. Bu krizin nasıl aşılacağı felsefi bir tartışma ancak bu krizle yüzleşmiş modern toplumu analiz eden sosyal bilimcilerin kullandığı merkezi kavramlardan biri de risktir. Özellikle Ulrich Beck’in 1986 yılında yayınlanan *Risk Toplumu* (2019) eseri ile risk kavramı sosyal bilimlerde tartışılan popüler kavramlardan birine dönüştü. Modern toplumu risk toplumu olarak nitelendiren ve bu kavram bağlamında analiz eden önemli çalışmaların da ortaya çıktığı görülmektedir (Giddens, 1990; Loon, 2002; Schuilenburg, 2015).

Risk kavramı üzerinde duran bir diğer sosyolog Anthony Giddens (2002) risk kavramını analiz ederken “doğal riskler” ile “imal edilmiş riskler” ayrımını kullanır ancak bu ayrımın kitleler için oldukça bulanıklaştığını da ifade etmek gerekir. Nitekim aşı karşıtlığının yükselişini tam da bu bulanıklaşan durumun bir sonucu olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü aşı karşıtlarının virüsü bir imal edilmiş risk olarak yorumlamaları dayanaklarının ve eleştirilerinin ana noktasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu riskleri korumaya dönük müdahalelerin sivil alana yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim Bryan S. Turner (2017: 265) bu duruma dikkatleri çekerek “daha güçlü ve dayanıklı bakteri türlerinin gelişmesi ve modern

turizm hareketleri nedeniyle AIDS'in dünyaya yayılması, uyuşturucular ve dünya toplumundaki diğer kültürel dönüşümler sonucunda, uzmanların hakimiyeti ve bu yeni hastalık faillerini karantina altına alma girişimleri sivil özgürlüklere karşı büyük bir tehdit oluşturmakta" olduğunu ifade etmektedir.

Aşı karşıtlarının da en önemli argümanlarından biri Turner'in vurguladığı sivil özgürlükler kavramıdır. Teorik olarak değerlendirildiğinde aşı zorunluluğunu sivil özgürlüklerin kısıtlanması olarak yorumlamak mümkündür çünkü aşı olmayanların tamamen toplumdaki soyutlanması henüz gerçekleşmemiş olsa da zaman zaman çeşitli kısıtlamalara maruz bırakılmaktadırlar. Bu durum başka Fikilem aşı konusunda iki karşıt eğilimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak etkileri itibariyle salgının "küresel düzeyde bir panik atmosferi oluşturmaya ve dolayısıyla da özgürlük-güvenlik dengesinde güvenlikten yana bir eğilimin oluşması" (Karakaş, 2020: 558) sivil özgürlüğü savunanların daha da radikalleşmesine yol açmaktadır.

Diğer taraftan aşı karşıtlığı örneği üzerinden bir kestirim yapılacak olursa 21. yüzyıl toplumunda ortaya çıkan doğal afetler gibi diğer risklerin de kitleler tarafından imal edilmiş bir risk olarak yorumlanması kuvvetle muhtemeldir. Böylece her türlü riskin toplumsal bir bağlamda tartışılması ve egemen sınıflara ve siyasal iktidarlara yönelik bir eleştiriye dönüşme olasılığı kaçınılmaz görünmektedir. Aşı karşıtlarının gittikçe sistemi eleştiren politik sloganlar kullanmaya başlamaları da bunun göstergelerinden biridir.

Aşı karşıtlığının da bu bağlamda tartışılmasının aşı karşıtlarının motivasyonunu ve argümanlarını anlamayı kısmen de olsa sağlayacağını ifade etmek mümkündür. Aşı karşıtlarını salt bilim karşıtı olarak nitelendirmek ve bu şekilde açıklamaya çalışmak popülist bir yaklaşım olacaktır. Kuşkusuz bilimsel sonuçlar aşı sayesinde birçok hastalığın önlendiğini ve yine birçok hastalığın rutin aşılar sayesinde azaldığını göstermesine rağmen aşının bizatihi kendisini reddeden ve çeşitli ülkelerde bilime mesafeli küçük grupların var olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı aşı karşıtlığı ile bilim karşıtlığı arasında sınırlı düzeyde de olsa bir ilişki kurmak mümkün ancak bu ilişki bir toplumsal hareket potansiyeli taşıyan ve içerisinde farklı ideolojik ve politik eğilimleri barındıran bir kitleyi yorumlamak için yetersizdir. Kaldı ki COVID-19 sürecinde aşı karşıtları, zayıf da olsa, iddialarını bilimsel argümanlarla desteklemeye çalışmaktadırlar. Hangisinin bilimsel olduğu tartışması veya bilimsel verilerin çarpıtıldığı şeklindeki iddialar bu makaleyi aşan bir tartışma ancak bilimsel meşruiyet zemini aşı taraftarları kadar aşı karşıtlarının da bir arayışı olarak öne çıkmaktadır.

COVID-19 pandemisinin başladığı ilk zamanlarda aşı tereddüdünün Türkiye ve Birleşik Krallık'taki yaygınlığını ve kökenlerini inceleyen bir saha çalışmasında Türkiye'deki katılımcıların %31'i ve Birleşik Krallık'takilerin %14'ü kendilerine bir COVID-19 aşısı yaptırmaktan emin değillerdi. Ayrıca Türkiye'de bu oranın oldukça yüksek düzeyde olması dikkat çekicidir (Salali ve Uysal, 2020: 1-3). Aşının bulunmasından sonra da çeşitli ülkelerde vatandaşların aşı olması için teşvikler yapılmasına ve aşı olmayanlara yönelik kısıtlamalar getirilmesine rağmen aşı olmayanların oranı hâlâ yüksek düzeyde kalmaya devam etmektedir.

Aşı karşıtlığı COVID-19 ile birlikte daha çok görünürlük kazandıysa da tarihsel kökeni oldukça eskidir. İlk aşuların kullanılmaya başlandığı 19. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Dolayısıyla aşının bulunması ve kullanılmasının hemen akabinde bir tepki olarak aşı karşıtlığı ortaya çıkmıştır (Yavuz, 2018). Literatürde aşı karşıtlığı ile ilgili uzun süredir çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Batı ülkelerinde 1980'li yılların başlarında bir aşı karşıtlığının yayılarak devam ettiği bilinmektedir. Özellikle Andrew Wakefield ve ekibinin 1998 yılında sınırlı sayıdaki çocuk üzerine yaptıkları çalışma sonucunda aşuların otizme neden olduğunu iddia etmeleri uzun bir süre aşı karşıtlarının önemli bir argümanı oldu (Motta ve Stecula, 2021). Ayrıca alternatif tıbbin popülerleşmesi aşı karşıtı hareketin büyümesini de etkilemiştir. Bu durum doktor-hasta ilişkilerini de etkileyecek şekilde birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tafari, vd., 2014). COVID-19 pandemisi öncesinde Eurobarometer'in 2019 yılında yaptığı araştırma Avrupalıların aşı konusunda ne düşündüğü hakkında genel bir fikir vermektedir. Eurobarometer'in verileri Avrupalıların %39'unun aşuların korunmaları gereken hastalıklara neden olduğunu, %50'sinin aşuların ciddi yan etkileri olduğunu, %32'si aşuların bağışıklık sistemini zayıflattığını ve %10'u aşuların onaylanmadan önce titizlikle test edildiğine inanmadıklarını göstermektedir (Debus ve Tosun, 2021).

Aşı karşıtlarının ideolojik temellerine ilişkin yapılan çalışmalarda dikkat çekici hususların başında ise aşuların zararlı içerikler taşıdığı ve aşının bağışıklığı geçici olarak koruduğu şeklinde gerekçelerin yanında sağlık açısından insan için bir faydası olmadığı halde iktisadi kar amaçlı bir ittifakın (şirketler, doktorlar ve siyasetçiler) aşıyı desteklediği iddiaları vardır (Wolfe ve Sharp, 2002). Özellikle modern tıbbaya yönelik postmodern eleştiriler ve yine modern tıbbın kurumsallığına ve işleyişine ilişkin eleştiriler aşı karşıtlığının yükselişinde önemli bir rol oynamaktadır (Germani ve Biller-Andorno, 2021). Dolayısıyla aşı karşıtları içinde bilime yönelik güven de bu süreçte sarsıldı (May, 2000: 761-763). Sağlığın bir endüstriye dönüşmesi (Can, 2019: 91-99), ilaç firmalarına duyulan güvensizlik, kültürel ve dinsel nedenlerden kaynaklı

önyargılar aşı karşıtlığının yükselişinde diğer önemli etkenler olarak değinilebilir. Aşı karşıtlığının 1990lı yıllarda, özellikle gelişmiş ülkelerde artmaya başladığı çeşitli çalışmalarda da görülmektedir (Engin ve Vezzoni, 2000). Ayrıca aşı karşıtlığı giderek sosyal bir kimliğe de dönüşmektedir. Yakın zamanda Amerika'da yapılmış bir saha çalışmasına bakıldığında aşı karşıtlığının sadece bilimin reddine veya yanlış sağlık bilgisinden kaynaklanmadığını “derinden bağlı sosyal bağların ve diğer aşı karşıtı kişilerle ortak bir kimlik duygusunun sonucu” olarak ortaya çıktığı da vurgulanmaktadır (Motta vd., 2021: 13).

Türkiye'deki aşı karşıtlarının da çoğunlukla Batı'da üretilen argümanları kullandıkları söylenebilir. Aslında Batı'da ortaya çıkan aşı karşıtlığı söylemi giderek Batı dışı toplumlarda da bir tesir yaratmaktadır. Nitekim Türkiye'de aşı karşıtlığı her ne kadar COVID-19 salgını döneminde gündeme gelse de daha öncesinde de bir aşı karşıtlığı söylemi vardı (Gür, 2019; Bekis Bozkurt, 2018). Türkiye'de aşı karşıtlığının daha çok 2010 sonrasında popülerleştiği görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen ailelerin sayısında da bir artış ortaya çıktı. Sağlık bakanlığının verilerine de bakıldığında 2011 yılında çocukları için aşırı reddeden ailelerin sayısı 183 aile iken, 2016 yılında 12 bin aile, 2017'de ise sayı 23 bin aileye kadar çıkmıştır (Yiğit vd., 2020: 1254). Veriler, Türkiye'de COVID-19 öncesinde de bir aşı karşıtı kitlenin gittikçe arttığını göstermektedir. COVID-19 pandemisinde sosyal medya platformlarında Türkiye'deki aşı karşıtlarının argümanlarını inceleyen Nilgün Sofuoğlu Kılıç'ın (2021) çalışmasına bakıldığında aşuların gizli hastalıklara yol açtığı ve aşılamanın gizli hedefleri olduğuna ilişkin iki argüman öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki aşı karşıtlarının argümanları ile Batı ülkelerindeki aşı karşıtlarının argümanları arasında da benzerlikler vardır. Sonuç olarak yukarıda değinilen nedenler aşı karşıtlığını tek bir nedene indirgeyerek incelemeyi güçleştirdiği gibi aşı karşıtlığının daha çok sosyolojik bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini de göstermektedir. Aşı karşıtlığını yükselten çeşitli nedenler olsa da aşı karşıtlığının, özellikle COVID 19 salgını döneminde kiteselleştiğini ve böylece kamusal etkinliğini arttırdığı da bir gerçektir.

Aşı Karşıtlığı Yeni bir Toplumsal Hareket mi?

Yüzyılı aşkın bir süreçte bireysel veya küçük gruplardan oluşan aşı karşıtlarını yeni bir toplumsal hareket olarak nitelendirmek ilk etapta uygun olmayabilir ancak çeşitli ülkelerde COVID-19 ile birlikte daha organize bir hareket olarak toplumun farklı kesimlerini de içine dahil edecek şekilde aşı karşıtlığı söylemi etrafında bir araya geldikleri, eylemler gerçekleştirdikleri, kamusal önlemlere

riayet etmediklerini dikkate aldığımızda yeni bir toplumsal hareket potansiyelini taşıdığını iddia etmek mümkün olacaktır. Aşı karşıtları eğer yeni bir toplumsal hareket olarak değerlendirilecekse bunun nedeni de bu organize pratikleridir. Ayrıca literatürde toplumsal hareketlerin karakterine ilişkin bir tartışma da sözkonusudur. Bundan dolayı toplumsal hareketlerin tam olarak ne tür özellikler taşıdığını ifade etmek zorlaşmaktadır. Genel bir özellikten bahsetmek gerekirse bireylerin ortak bir hedef etrafında organize olma ve eyleme geçme özelliğinden bahsedilebilir. Manuel Castells (2012:189) ise toplumsal hareketleri gündelik hayatı zorlaştıran koşullara ve siyasi kurumlara karşı ortaya çıkan derin güvensizlik sonucunda halkın taleplerini kurumsal kanallar dışında kolektif bir şekilde ifade etmeleri olarak tanımlamaktadır.

Diğer taraftan sosyal medyanın kiteler tarafından aktif bir şekilde kullanıldığı ve adeta sanal alanın kamusal alana dönüştüğü bir çağda klasik kuramların yeni toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kaldığını da ifade etmek mümkündür. Klasik kuramların yetersizliği toplumsal hareketlerin karakteristik değişiminden kaynaklanmaktadır. Çünkü toplumsal hareketlerin karakteri ile dönemin yapısal koşulları arasında bir ilişki vardır. Toplumsal hareketler toplumu değiştirici bir rol oynayabildikleri gibi toplumsal yapıda ortaya çıkan değişime göre de bir karakter kazanırlar. Dolayısıyla teknoloji alanındaki sıçrama ve bunun iletişim araçlarını radikal bir şekilde değiştirmesi ile toplumsal yapının değişmesi ve beraberinde toplumsal hareketlerin de karakteristik bir değişime uğraması birbiriyle ilintilidir. Bu bağlamda aşı karşıtlarını klasik kuramlara göre değerlendirmek yerine yeni toplumsal hareketleri açıklayan kuramlara göre değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Yeni toplumsal hareketleri klasik toplumsal hareketlerden ayıran belli başlı özellikler vardır. Bu özellikleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Yeni toplumsal hareketler sınıf temelli olmamasına karşılık daha çok orta sınıflardan destek almaktadır. Değer tabanlı ve hayat tarzı kavramının öne çıktığı hareketlerdir. İktidarı değiştirmekten ziyade iç demokrasi talebi öne çıkmaktadır. Beden, çevre, sağlık, cinsel kimlik, kültürel kimlik gibi temalar etrafında bir örgütlenme türüdür. Aktörlerin de birer özne olduğu bu hareketlerde kısa vadeli ve küçük sayılabilecek kazanımlar hedeflenmektedir. Örgütsel düzeyde esnek bir hiyerarşik yapıya sahip ve müzakerecidir (Tecim, 2016: 23-30).

Charles Tilly'e göre 21. yüzyılda toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerinde belirleyici olan iki önemli dinamik vardır. Küreselleşme ve iletişim teknolojisi. Tilly'in aktarımıyla Lance Benetti'ye göre günümüzde toplumsal hareketlerin kampanya ve örgütlenme düzeyinde bir karakter değişimi gerçekleşmektedir. Benetti'ye göre küreselleşme çağında yeni iletişim teknolojisi

ile birlikte eylemciler arasında gevşek bir iletişim ağı oluşmakta ve bir bütün olarak eylemcilerin hareketle özdeşleşmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca bu yeni toplumsal hareketlerde ideolojinin etkisi azalmakta, kaynak zengini örgütlerin önemi azalırken kaynak fakiri örgütlerin avantajı artmakta ve yüzyüze etkinlikte sanal etkinliği bir araya getirmektedirler (Tilly, 2008:154-161).

Aşı karşıtlarının genel özelliklerine bakıldığında COVID-19 ile birlikte gündelik hayata yönelik düzenlemelere karşı çıktıkları, taleplerini ifade edebilecek kurumsal kanallardan mahrum kaldıkları, belirli bir dernek veya örgüt etrafında kurumsallaşmadıkları ancak hem sanal ortamda hem de zaman zaman kent meydanlarında bir araya geldikleri ve taleplerini kamuoyu ile paylaştıkları görülmektedir. Diğer yeni toplumsal hareketler gibi değer tabanlı ve hayat tarzını öne çıkartan esnek bir yapıya ve örgütlenme tarzına sahip aşı karşıtı hareketler gittikçe daha da görünür olmaktadır. Böyle bir hareketi açıklamak için en uygun kuramsal yaklaşım ise Castells'in ağ toplumu kavramıdır. Küresel dünyada merkezin ve hiyerarşinin olmadığı, yatay ilişkilerin belirleyici olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak ağ toplumu kavramını kullanan Castells, bu kavramla yeni toplumsal hareketleri de açıklamaktadır. Ağ toplumunu oluşturan en önemli özellik enformasyon teknolojisindeki gelişmelerdir (Castells, 2013: 35-97). Özellikle internet ile birlikte küresel düzeyde ağlar kurmanın mümkün olduğu bir çağda sosyal ağlar sayesinde toplumsal hareketler de karakteristik bir değişime uğradı ve çeşitli yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı kolaylaştı. Tilly'de (2008: 157) iletişim araçları ile sosyal bağlantılar arasındaki ilişkiye dikkat çekerek "her iletişim aracı kendi yöntemleriyle bazı bağlantıları güçlendirir, kurması veya sürdürmesi maliyetli olacak bazı bağlantıları kolaylaştırır ve çok miktardaki diğer bağlantıları dışlar" açıklamasını yapmaktadır.

Ağ toplumunda toplumsal hareketler ağlar oluşturarak mevcudiyetini devam ettirmektedir. Özellikle iktidarların kontrolünde olmayan özerk bir alan sağlayan sosyal ağlar sayesinde etkinliğini ve sürekliliğini devam ettiren ve nadiren bir programa dayanan toplumsal hareketler belirli bir komuta ve kontrol merkezine ihtiyaç duymadan oluşturduğu ağlarla hem küresel hem de yerel özellikler taşırlar. İnternet sayesinde küresel düzeyde etkileşimde bulunan ve tartışan bu hareketler viraldir. Viral yayılma ile birbirinden uzak kişi ve gruplara kolayca esin kaynağı olabilmektedir. Castells ağlara dayalı bu hareketleri toplumsal kurumlara karşı "öznenin özerkliği ütopyası"ni gerçekleştirme potansiyeli barındırdığını ifade eder (Castells, 2012: 189-205). Bu bağlamda aşı karşıtı hareket daha çok internet ortamında ağlar oluşturarak yayılmaktadır. İnternetin sunduğu imkanları kullanan aşı karşıtları sanal gruplar oluşturmakta, özellikle sosyal medya mecralarında paylaşımlar

yaparak etkinliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla aşı karşıtı hareketlerin büyüdüğü ve etkinlik gösterdiği alan genel olarak sosyal medyadır. Çeşitli ülkelerde kent meydanlarında toplanarak gösteriler düzenleseler de asıl örgütlenedikleri yer sosyal medyadır. Nitekim COVID-19 döneminde aşı karşıtı hareket ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında sosyal medyanın oldukça aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Wilson ve Wiysonge, 2020).

Sosyal medya aşı karşıtlığı fikirlerin canlı tutulmasında da önemli bir rol oynadı. Aşı ile ilgili aktarılan çeşitli bilgiler aşı konusunda tereddüt eden kitlelerde aşı karşıtı davranışların artmasına sebep olduğu gibi aşı ile ilgili bilimsel olmayan görüşlerin yayılmasında da etkili oldu (Ullah vd. 2021). Ayrıca COVID-19 öncesi yapılan bir çalışmada çocuklarının aşılarını geciktiren veya aşı olmayı reddeden kişilerin internette aşı ile ilgili arama düzeyi de oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Smith, 2011). Sosyal medya kullanımıyla birlikte aşı karşıtı fikirlerin yayılması ve kişilerin birbirlerinden haberdar olmaları kolaylaşmaktadır. Ağlar oluşturularak iletişim ve etkileşim içerisine girmektedirler. Dolayısıyla Castells'in yeni toplumsal hareketleri ağlar oluşturarak açıklama girişimi aşı karşıtları için de açıklayıcı bir model olabilmektedir.

Sosyal medyanın ağ oluşturma imkânı aşı karşıtlarının kolay bir şekilde birbirlerini bulmalarını, örgütlenmelerini ve fikirlerini yaymalarını kolaylaştırmaktadır. Nitekim yapılan alan çalışmalarına da bakıldığında sosyal medya aşı karşıtlarının en önemli mecrası olarak öne çıkmaktadır. Aşı olmayı düşünen ancak tereddüt içerisinde olan kişileri de etkileyen sosyal medya paylaşımları aşı karşıtlığının yükselişinde önemli bir rol oynamaktadır (Argyris vd.,2021; Wawrzuta vd., 2021). Konuyla ilgili sosyal medyanın rolünü değerlendiren bir çalışmada sosyal medyada aşı karşıtı argümanların kitleleri etkilediğine ilişkin bulgulara yer verilmektedir (Etesaminia ve Bağcı Derinpınar, 2021). Başka bir çalışmada da sosyal medyada aşı karşıtı kullanıcıların sayısı az olsa da daha aktif olduklarına ilişkin bulgular yer almaktadır (Ortiz-Sánchez vd., 2020).

Kuşkusuz aşuya yönelik kuşkular ve tepkiler yeni bir olgu değildir. Ancak Covid-19 ile birlikte bu kuşkuların ve tepkilerin hem meydanlarda hem de sosyal medya da organize veya bireysel olsun güçlü bir şekilde ifade edilmesi ve karşılık bulması yeni bir olgudur. Bu olgu aşı karşıtlarını bir yeni toplumsal hareket olarak incelemeyi de mümkün kılmaktadır. Çünkü aşı karşıtı grupların politik partileri ve politikacıları etkileyecek kadar güçlü bir kamuoyu oluşturdukları ve aşı karşıtı söylemi devam ettiren geniş bir ağ inşa ettikleri görülmektedir. Kuşkusuz bu ağın bir merkezi ve hiyerarşisi yoktur. Bundan dolayı, aşı karşıtlarını bir toplumsal hareket olarak nitelendirmek ilk etapta

çeşitli kuşkulara yol açabilmektedir. Ancak bu durum yeni toplumsal hareketlerin karakteristik özelliğine tam da uymaktadır. Dolayısıyla aşı karşıtlığını şimdilik yeni bir toplumsal hareket olarak nitelendirmek çeşitli kuşkulara yol açsa da aşı karşıtlığının bir toplumsal hareket olma potansiyeli taşıdığını iddia etmek yukarıdaki argümanlar dikkate alındığında mümkün olmaktadır.

Aşı Karşıtlığının Siyasallaşma Dinamiği

Aşı karşıtlığı COVID-19 pandemisiyle birlikte daha görünür ve radikal bir harekete dönüştü. Aşı karşıtlığının yayılmasında birçok etkenin yanında hem sağlık sektörüne hem de kamu kurumlarına yönelik artan güvensizliğin de bir etkisi vardır. Aşı karşıtları virüsün kaynağı, yayılması, alınan önlemler ve aşı ile ilgili çeşitli iddialar ortaya atmaktadırlar. Bu iddiaların bir kısmı bilimsel verilere dayandırılrsa da büyük bir kısmı komplo teorilerine dayanmaktadır. Özellikle dünyanın belirli bir grup seçkin tarafından yönetildiği ve birçok olayın arkasında olduğu gibi COVID-19 virüsünün arkasında da bu seçkinlerin olduğu iddiası öne sürülen komplo teorilerinin başında gelmektedir. Komplo teorileri bireylerde veya kitlelerde kanaat oluşturduğundan önemli bir olgudur. Bu yönüyle dikkate alınması gerekir. Çünkü komplo teorileri çoğu zaman kitlelerin inançlarını, davranışlarını, siyasal eylemlerini ve ilişkilerini yönlendiren kanaatlerin kaynağı olabilmektedir. Kerem Karaosmanoğlu'nun komplo teorilerini farklı açılardan değerlendirdiği çalışmasında komplo teorilerinin etkisini şu şekilde açıklamaktadır:

“Komplo teorileri son kertede ideolojinin, aksiyonun ve ahlâkın radarının dışında değildir. Makro ve mikro ölçekte siyaset ve iktidar ilişkileri meselenin merkezindedir. Aynı zamanda bu ilişkileri siyasal, toplumsal ve kültürel bir bağlam içinde değerlendirmek ve küresel ve genel eğilimler dışında yerelliğin ve kendine özgülüğün de zaman zaman belirleyici olabileceğini göz önünde bulundurmamak gerekir.” (2019: 17-18)

Aşı ile ilgili çeşitli komplo teorileri COVID-19 ile birlikte daha da güçlendi ve yayıldı. Dolayısıyla hem COVID-19 sürecinde hem de öncesinde aşı karşıtı söylemin beslendiği ana kaynakların başında komplo teorileri gelmektedir (Jolley ve Douglas, 2014; Stein, 2017; Milosevic, 2021). Komplo teorileri aşı tereddüdünü arttırdığı gibi aşı karşıtlığı inancının daha da keskinleşmesine neden olabilmektedir. Aşı karşıtı hareketlerin güçlü olduğu sosyal medyadaki paylaşımlar incelendiğinde argümanlar sınırlı sayıda olsa da bu paylaşımların bir şüphe oluşturması kitleler üzerindeki etkisini arttırmaktadır (Wawrzuta vd., 2021). Özellikle konvansiyonel medyadan ziyade sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan aşı karşıtlarının sosyal medya mecralarında aşı konusunda şüphelerin artmasına yol açan komplo teorilerinin kolayca yayılmasını sağlamaktadırlar (Zuk ve Zuk, 2020).

Komple teorileri kriz zamanlarında bireylere net cevaplar verdiğinden etkili olabilmektedir. Özellikle komple teorisiyle içinde bulunulan koşulları yorumlamak sürekli bir teyakkuz ve seferberlik haline yol açtığı gibi kitlelerin daha da politikleşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla aşı karşıtlarının söyleminde komple teorileri önemli bir yer teşkil etmesi aşı karşıtlarının siyasallaşmasını da kolaylaştırmaktadır. Nitekim COVID-19 pandemisinde de komple teorilerinin bireylerin siyasallaşmasını etkileyerek davranış değişikliğine yol açtığına ilişkin bulgular vardır (Farias ve Pilati, 2021: 1-11). Komple teorilerinin belirsizlik durumlarında etkili oldukları dikkate alındığında bu belirsizliğin siyasallaşmayı daha da radikalleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü COVID-19 gibi tıbbi kaynaklı bir krizin bu derece bir tartışmaya ve siyasallaşmaya yol açmasının nedeni de hem virüsün kaynağı hem de virüsle ilgili gelişmelerin kitleler için bir belirsizlik taşıyor olmasıdır.

Aşı karşıtlarının argümanları ve iddiaları bir politik anlatı da içeriyor. Aşı karşıtı hareketler kamusal düzenlemeleri ve iktidarları eleştiren bu politik anlatıyı da dolaşıma soktukları için bu durum aşı karşıtlığı ile siyasal kimlik arasında ne tür bir ilişkinin olabileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. COVID-19 pandemisi sürecinde çeşitli ülkelerde aşı karşıtlarını destekleyen partiler olsa da aşı karşıtlarını sadece bu partilerle sınırlandırmak uygun düşmemektedir. Ancak aşı karşıtlarının siyasal kimlikleri ile ilgili çeşitli çalışmalara bakıldığında aşı karşıtlarının daha çok aşırı politik eğilimliler arasında yaygın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla siyasal eğilimler ile aşı karşıtlığı arasında belli bir düzeyde ilişki kurmak mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan aşı karşıtlığı ile siyasal eğilim arasında kısıtlı düzeydeki çalışmalardan hareketle hem diğer ülkeler hem de Türkiye hakkında genel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Ancak bazı çalışmalara bakıldığında bu konuda bir ilişkinin tespit edildiği görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa'da aşırı sağın ve popülist partilerin yükselişi ile artan aşı karşıtlığının düzeyi arasında bağlantılar kurulmaktadır (Kennedy, 2019). Örneğin Fransa'da yapılan bir çalışmada aşı karşıtı tutumun aşırı sağ ve aşırı sol politik eğilimler arasında daha yüksek düzeyde olduğu çıkmaktadır (Coconel, 2020). Türkiye'de de konuyla ilgili yapılmış bir saha çalışmasında siyasi kimlikler ile aşı karşıtlığı arasında anlamlı ilişkinin tespit edildiği, buna göre muhafazakâr/dindar ve milliyetçi eğilimli kişilerde diğer siyasal eğilimlere oranla aşı olmama ve aşı karşıtlığı oranı daha yüksek çıktığı anlaşılmaktadır (Akyüz, 2021). Amerika'da ise *Kaiser Family Foundation* çalışmasında aşı olmayanların arasında sağcı eğilimli Cumhuriyetçilerin oranının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (KFF, 2021) Başka güncel çalışmalarda da Muhafazakâr Cumhuriyetçilerde

aşı karşıtlığının diğer siyasal eğilimlere göre daha yüksek çıkmaktadır (Azevedo ve Jost, 2021; Bolsen ve Palm, 2022).

Kuşkusuz aşî karşıtlarının sadece sağcı eğilimli kişilerden oluştuğunu iddia etmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır çünkü aşî karşıtları içerisinde yukarıda referans verilen çalışmalarda da yer aldığı gibi çeşitli siyasal eğilimleri benimseyenler vardır. Ancak bir önceki paragrafta atıf yapılan kaynaklara göre sağcı partileri destekleyen veya sağcı politik tutumu benimseyenlerde bu oran daha fazla çıkabilmektedir. Özellikle pandemi kısıtlamalarına ve aşî zorunluluğuna yönelik protestolarda aşîrı sağcı grupların ön plana çıkması dikkat çekicidir. Bu durum aşî karşıtlığı ile aşîrı sağ arasında görece bir ilişki kurmayı da mümkün kılmaktadır. Bir diğer önemli husus da aşî karşıtlarının siyasetçileri etkilemeye başlamasıdır. Böylece popüler siyasetçilerden ve siyasal partilerden de destek almaktadırlar.

Aşî karşıtları ile aşîrı sağ eğilim arasında çeşitli ülkelerde bir yakınlaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Amerika'da 2016 seçimleri öncesinde Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump aşî lehine açıklamalarıyla gündeme gelmişti. Seçim çalışmaları sırasında aşî karşıtı gruplarla da görüşmeler yapmıştı. Ayrıca COVID-19 ile ilgili açıklamaları da çeşitli eleştirilere yol açmıştı. Yine COVID-19 için aşî olmayacağını ifade eden Brezilya Devlet Başkanı aşîrı sağcı Jair Bolsonaro aşî karşıtı tutumuyla bilinmektedir. Türkiye'de de sağ eğilimli Yeniden Refah Partisi Genel Başkanı Fatih Erbakan da aşî karşıtı açıklamalarıyla öne çıkmaktadır. Avusturya'da aşîrı sağcı Avusturya Özgürlük Partisi de aşî karşıtlarına destek veren partilerden biridir. İtalya'da ise aşîrı sağcı İtalya'nın Kardeşleri Partisi (Fratelli d'Italia) aktif bir şekilde pandemi kısıtlamalarını eleştirmekte ve aşî karşıtı hareketlere destek vermektedir. Kanada'da da benzer bir şekilde aşîrı sağcı Kanada Halk Partisi aşî karşıtlarının yanında durmaktadır. Dolayısıyla pandemi dönemindeki kısıtlamalara ve aşîya karşı olanlar yanlarında aşîrı sağ partileri bulmaktadır. Aşîrı sağ partiler ise kitlelerin bu öfkelerini ifade ederek tabanlarını genişletme fırsatı yakalamaktadır.

Etnik veya dinsel belirli bir kimliğin üstünlüğüne vurgu yapan bundan dolayı kendi ülkelerinde herkesin eşit haklara sahip olmasını reddeden, azınlık ve göçmenleri hedef tahtasına yerleştiren aşîrı sağ partilerin bazı ülkelerdeki seçimlerde yüksek oy oranları elde etmeleri aşîrı sağ söylemin bir toplumsal taban bulunduğunu da göstermektedir (Betz & Immerfall, 1998). Otoriter siyasal bir düzeni savunan, çoğulculuk ve göçmen karşıtı gibi ortak bir eğilimi olan aşîrı sağ hareketler ekonomik krizin arttığı ve göçmen akınının yoğunlaştığı dönemlerde güçlenmektedirler (Almeida, 2019). Diğer taraftan aşîrı sağ hareketlerin başta Avrupa olmak üzere dünyada gündem oluşturması görece

yeni bir olgudur. 21.yüzyılın başlarından itibaren bir toplumsal hareket olarak incelenen aşırı sağ hareketleri liberal demokrasi krizinin bir sonucu olarak nitelendiren bir eğilim vardır (McAdams, 2021; Yıldırım, 2017). Bu açıdan değerlendirildiğinde aşırı sağ hareketleri bir sistem eleştirisi olarak okunmak mümkün olmaktadır. Bu bağlamda liberal demokratik ülkelerde ortaya çıkan ve liberal demokrasinin herkesi eşitleyen kamusal kurallarına yönelik eleştirel bir siyasal hareket olarak değerlendirilebilir. Ancak aşırı sağ hareketler 2000'li yıllarda yalnızca liberal demokratik rejimlerin güçlü olduğu Batı Avrupa ülkelerinde değil aynı zamanda Orta ve Doğu Avrupa'da da güçlendiler (Mandacı, 2012). Günümüzde aşırı sağ hareketlerin Avrupa dışındaki ülkelerde de bir yükseliş içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla küresel düzeyde aşırı sağ hareketlerin yükselişinden bahsedilebilir (Vieten, 2020).

Aşırı sağ hareketlerin güçlü olduğu ülkelerde aşırı sağ ile ulusal elitler arasında devam eden bir gerilim zaten vardı. COVID-19 pandemisi ile birlikte sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi ulusal elitlere yönelik popülist öfkeyi daha da besledi. Zaten popülist bir öfke olarak nitelendirilebilecek olan aşırı sağ hareketler pandemi koşullarını da fırsata dönüştürerek aşı karşıtı hareketlerin ön saflarında yer aldılar. İki hareket arasındaki argüman yakınlığı da hareketleri yakınlaştırdı. Aşırı sağ hareketlerin aşı karşıtlarına dahil olması aşı karşıtı hareketlerin siyasal bir harekete dönüşmesini de kolaylaştırmaktadır.

Almanya korona virüsü ile mücadele konusunda en başarılı ülkelerden biri olmasına karşılık devletin acil durum politikalarına yönelik ülkenin önde gelen şehirlerinin sokaklarında hükümete yönelik düzenli olarak protesto gösterileri yapmaları ve ayrıca sosyal ağlarda öfkelerini dile getirmeleri aşırı sağın pandemi koşullarını kullanan popülist siyasetine bir örnektir (Vieten, 2020: 4-10). Ağustos 2020'de Berlin'deki gösterilerde parlamento binasına girilmeye çalışılması ve gösterilerde aşırı sağcı grupların bayraklarının açılması Almanya'da yeni bir aşırı sağ hareketin ortaya çıkma endişesini doğurmaktadır (DW 2020). Nitekim süreç içerisinde protestolar radikalleşerek devam ettiği gibi diğer şehirlere de yayıldı. Kuşkusuz bu durum sadece Almanya için geçerli değildir. Bazı ülkelerde de süreç benzer bir şekilde ilerledi. İlk başlarda küçük protestolar şeklinde devam eden aşı karşıtı eylemler sonrasında büyük kitlelerin katıldığı bir harekete dönüştü. Nitekim Fransa'da da devam eden aşı karşıtlığı protestolarında katılımcıların polisle çatıştığı ve hükümete yönelik sert eleştirilerde buldukları görülmektedir (euronews, 2021). Ayrıca Kasım 2021'de Hollanda'da protesto gösterilerinde göstericilerin polisle çatışması üzerine Rotterdam'da bir günlük acil durum ilan edildi (BBC, 2021). Özellikle Avrupa'nın önde gelen şehirlerinde benzer bir durum söz konusudur (Day, 2021).

COVID-19 ile birlikte aşı karşıtlığının siyasallaşmasında bilimsel bilgilere ilişkin açıklamaların önemli bir rolü vardır. Özellikle virüsün ortaya çıkışı ve doğası hakkındaki tartışmalar kamusal alanda bir bölünmeye yol açtı. Ayrıca ilk defa kullanılan mRNA aşılara ilişkin şüpheler de hem aşı karşıtlığının artmasına hem de aşularla ilgili çeşitli siyasal argümanların kullanılmasına neden oldu. Diğer taraftan aşının hükümetler tarafından zorunlu tutulması aşuya yönelik küçük ölçekte de olsa siyasal bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açtı. Nitekim aşı karşıtı gösterilerde çeşitli siyasal partilerin ve akımların yer aldığı ve destek verdiği görülmektedir. Bütün bunları dikkate aldığımızda COVID-19 pandemisi ile birlikte aşı karşıtlığının siyasal bir dinamizm içermeye başladığı söylenebilir.

Bir önceki başlıkta aşı karşıtlığının yeni bir toplumsal hareket olma potansiyeli üzerinde durulmuştu. Aşının da kamusal alanda tartışılan bir konuya dönüşmesi aşı karşıtlarının gücünü göstermesi açısından da önemlidir. Kamusal alana taşınan bir konunun siyasallaşması ise kaçınılmazdır. Çünkü modern dönemde siyasal olanın sınırları ile kamusal olanın sınırları çoğu zaman çakışmaktadır. Modern dönemde toplumsal alan ile siyasal alan arasında keskin bir ayırım yapmak zaten mümkün değildir. Özellikle toplumsal alanda ortaya çıkan bir hareket genellikle siyasal bir karakter kazanır (Drake, 2021: 15-20). Diğer taraftan siyasallaşmanın sadece parti şeklinde bir örgütlenme olarak anlaşılması eksik bir yaklaşımdır. Çünkü toplumsal taleplerin bir kısmı kurumsal siyasetin dışında farklı şekillerde ifade edilmektedir. Toplumsal taleplerin örgütlü ve hiyerarşik karakterdeki toplumsal hareketler tarafından ifade edilmesi siyasallığın bir diğer biçimidir. Ancak bir de toplumsal alanda örgütsüz bir şekilde ifade edilen talepler vardır. Bu taleplerin de siyasallık bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim Asef Bayat, sokak siyaseti bağlamında ifade ettiği gibi iktidarın dayatmalarına karşı “dönemsel kolektif eylemler” de siyasallaşabilmektedir. Bayat’a göre pasif ağlar vasıtasıyla gerçekleşen bu siyasallaşma gevşek bir örgütlenme biçimidir (Bayat, 2009:36). Dolayısıyla örgütsel ve hiyerarşik karakter kazanan toplumsal hareketlerin dışında dönemsel ve geçici hareketlerin de siyasallaşmasından bahsedilebilir. Nitekim Bayat siyasal bilinç düzeyi yüksek olmayan, kurumsal mücadelenin ve hareketin içinde yer almayan sıradan insanların da pasif ağlar kurarak siyasallaşabileceğini vurgulamaktadır (Çoban, 2015: 101-103).

COVID-19 pandemisinde aşı karşıtlığının nasıl bir süreç içerisinde geliştiğine odaklanıldığında aşı karşıtlarının bir “sokak siyaseti” izlediklerini ve pasif ağlar kurarak itirazlarını ifade ettikleri görülmektedir. Diğer taraftan aşı karşıtı hareketlerin eleştiri noktalarından biri de siyasal iktidarların aşuyu zorunlu kılmaya yönelik politikalarıdır. Dolayısıyla aşı karşıtlığının siyasal bir

bağlamının da olduğu, bu siyasal bağlamın aşı karşıtlarını değerlendirmek için önemli veriler içerdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Aşı karşıtlığı uzun bir tarihe dayansa da aşların insan sağlığına faydaları aşı karşıtlarının ifade ettikleri risklere oranla yüksek düzeydedir. Bu gerçekliğe rağmen aşı karşıtlığı, özellikle COVID-19 pandemisi ile birlikte güçlü bir şekilde yayılarak devam etmektedir. Aşı karşıtlığının yayılmasında dinsel, kültürel, ideolojik ve siyasal gerekçelerin ön olana çıktığı görölmektedir. Dolayısıyla aşı karşıtlığını salt tıbbi bir konu olmanın ötesinde sosyolojik bir bağlamda değerlendirmek daha uygun olacaktır. Diğer taraftan COVID-19 sürecinde dünyanın çeşitli ölkelerinde aşı karşıtlarının daha organize bir şekilde hareket ederek çeşitli ölkelerde kent meydanlarında protesto gösterileri düzenlemeye devam ettikleri, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanarak ve aralarında ağlar oluşturarak bir dayanışma oluşturdukları ve böylece bir toplumsal hareket potansiyeli taşıdığı iddia edilebilir. Kamusal düzenlemelere ve tıbbi müdahaleye karşı kolektif bir tutum sergileyen aşı karşıtlarının bu süreçte hem radikalleştikleri hem de siyasallaştikları gözlemlenmektedir.

Aşı karşıtlığının ideolojik temellerine bakıldığında çeşitli dinsel veya ideolojik gerekçeler öne çıkmaktadır. Ancak siyasal elitlere ve uzmanlara yönelik derin bir güvensizliğin de belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ideolojik olarak aşırı uçlarda yer alan kişilerin veya siyasal hareketlerin aşı konusunda daha şüpheli yaklaştikları çeşitli çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Yukarıda aşırı sağ hareketleri ile aşı karşıtları arasında yakınlaşmanın aşı karşıtlığının siyasallaşmasında rol oynadığı ifade edilmişti. Ayrıca aşı karşıtlığının popölist bir reflekse dönüşmeye başladığı da dikkat çeken bir diğer husustur.

Aşı karşıtlığı ve aşı karşıtı hareketlerin nasıl bir harekete evrileceğini şimdiden kestirmek çok zordur. Hareketin kendisi homojen olmadığı gibi farklı sosyoekonomik düzeydeki kişileri ve farklı siyasal eğilimleri de içermektedir. Her ne kadar yukarıda da vurgulandığı gibi aşırı sağcı eğilimli kişilerde aşı karşıtlığı daha yüksek düzeyde olsa da farklı siyasi eğilimlerden kişiler ve gruplar aşı karşıtlığı içerisinde yer almaktadır. Örgütsel açıdan da merkezi ve hiyerarşik bir yapısı olmayan daha çok sosyal medyada etkili olan aşı karşıtlığı son zamanlarda kent meydanlarındaki gösterilerle varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca aşı karşıtlarının hiyerarşik olmayan ve lidersiz bir hareket görüntüsü olsa da aşırı sağ partilerin aşı karşıtlarıyla birlikte hareket etmeye başlamaları lider boşluğunu doldurabileceği gibi aşırı sağ partiler aşı

karşıtlarının sığınabileceği bir şemsiyeye dönüşebilir. Ancak aşı karşıtlığının başka toplumsal hareketlerle birleşmeden kendi başına daha da büyüyerek siyasal ve toplumsal bir değişimin aktörü olması düşük ihtimaldir. Diğer taraftan aşı karşıtı hareketin şimdilik devam etmesi ve büyümesi beraberinde modern tıbbı ve sağlık sektörünün işleyişine yönelik eleştirel ve şüpheli bir eğilimin kitleselleşmesine yol açtığı gibi siyasal kurumlara yönelik güvenin de ne derece azaldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Akyüz, S. S. (2021). Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi – eJNM*, 5 (2), 172-185.
- Almeida, P. (2019). *Social Movements: The Structure of Collective Mobilization*. Berkeley: University of California Press.
- Argyris, Y. A., Kim, Y., Roscizewski, A., and Song, W. (2021). The Mediating Role of Vaccine Hesitancy between Maternal Engagement with Anti- and Pro-vaccine Social Media Posts and Adolescent HPV-Vaccine Uptake Rates in the US: The Perspective of Loss Aversion in Emotion-Laden Decision Circumstances. *Social Science and Medicine*, 282, 114043.
- Flávio Azevedo, F., Jost, J.T. (2021). The ideological basis of antiscientific attitudes: Effects of authoritarianism, conservatism, religiosity, social dominance, and system justification. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(4) 518–549.
- BBC (2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59359057>, (erişim: 25.11.2021).
- Bayat, A. (2009). *f* (Çev. Soner Torlak). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Beck, U. (2019). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliği Doğru*. (çev. Bülent Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bekis Bozkurt, H. (2018). Aşı Reddine Genel Bir Bakış ve Literatürün Gözden Geçirilmesi. *Kafkas J Med Sci*, 8(1):71–76.
- Betz, H.G. ve Immerfall, S. (1998). *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Bolsen, T., Palm, R. (2022) Politicization and COVID-19 vaccine resistance in the U.S. *Progress in Molecular Biology and Translational Science*, 188 (1), 81-100.
- Castells, M. (2012). *İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler* (çev: Ebru Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2013). *Ağ Toplumunun Yükselişi / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1*. (çev: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Can, İ. (2019). *Sağlık Olsun: Sağlığın Toplumsal Görünümleri*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Coconel, G. (2020). A future vaccination campaign against COVID-19 at risk of vaccine hesitancy and politicisation. *The Lancet Infectious Diseases*, 20 (7), 769-770.
- Çoban, F. (2015). *Sokak Siyaseti: Siyasalın Gündelik Kuruluşu Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Day, M. (2021) Covid vaccine: Far right is exploiting Europe's anti-vax protests, from France to Italy to Austria. <https://inews.co.uk/news/covid-vaccine-far-right-europe-anti-vax-protests-france-italy-austria-netherlands-1314247> (erişim tarihi: 25 Kasım 2021).

- Debus, M., Tosun, J. (2021). Political ideology and vaccination willingness: implications for policy design. *Policy Sciences*, 54, 477-491.
- Drake, M. S. (2021). *Siyaset Sosyolojisi: Küreselleşen Dünyada* (çev: Hüsamettin İnanç). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- DW (2020). <https://www.dw.com/tr/almanyada-korona-protestolar%C4%B1nda-radikal-le%C5%9Fme-endi%C5%9Fesi/a-54783968> (eritişim tarihi: 25.11.2021).
- Engin, C. ve Vezzoni, C. (2020). Who's Skeptical of Vaccines? Prevalence and Determinants of Anti-Vaccination Attitudes in Italy. *Population Review*, 59(2):156-179.
- Etesaminia, S. Bağcı Derinpinar, K. (2021) Aşı Tereddütlerinde Sosyal Medyanın Rolü. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(2):377-390.
- Euronews (2021). <https://tr.euronews.com/2021/07/31/frans-zlar-baz-mesleklere-getirilen-zorunlu-as-uygulamas-n-protesto-etti>. (erişim: 01/08/2021)
- Farias, J. ve Pilati, R. (2021). COVID-19 as an undesirable political issue: Conspiracy beliefs and intolerance of uncertainty predict adhesion to prevention measures. *Curr Psychol*. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01416-0>.
- Germani, F. ve Biller-Andorno, N. (2021). The anti-vaccination infodemic on social media: A behavioral analysis. *PLoS ONE*, 16(3): e0247642.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens A. (2002). *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği* (Çeviren: M. Sözen ve S. Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gür E. (2019). Aşı kararsızlığı - aşı reddi. *Türk Pediatri Arşivi*, 54(1): 1–2.
- Jolley, D. ve Douglas, K.M. (2014). The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLoS ONE*, 9(2).
- Kennedy, J. (2019). Populist politics and vaccine hesitancy in Western Europe: an analysis of national-level data. *European Journal of Public Health*, 29(3), 512–516.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40 (1) , 541-573.
- Karaosmanoğlu, K. (2019). *Kompro Teorileri: Disiplinlerarası Bir Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KFF (2021). KFF COVID-19 Vaccine Monitor: October 2021. <https://www.kff.org/coronavirus-covid-19/poll-finding/kff-covid-19-vaccine-monitor-october-2021/> (erişim tarihi: 15 Kasım 2021).
- Mandacı, N. (2012). Avrupa'daki Radikal Sağ Partiler ve Balkanlı Kuzenleri: Çanlar Türkiye İçin Çalıyor. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (33), 41-71.
- May, T. (2000). Anti-Vaxxers, Politicization of Science, and the Need for Trust in Pandemic Response. *Journal of Health Communication*, 25:10, 761-763.
- McAdams, A. J. (2021). Contemporary Far-Right Thinkers in the Era of Liberal Democratic Crisis. *Contemporary Far-Right Thinkers and the Future of Liberal Democracy* Edited By A. James McAdams, Alejandro Castrillon, Londra: Routledge.
- Milosevic, D. J., Mari, S., Vdovic, M., Milosevic, A. (2021). Links between conspiracy beliefs, vaccine knowledge, and trust: Anti-vaccine behavior of Serbian adults. *Social Science & Medicine*, 277, 113930
- Motta, M., Callaghan, T., Sylvester, S., Lunz-Trujillo, K. (2021). Identifying the prevalence, correlates, and policy consequences of anti-vaccine social identity. *Politics, Groups, and Identities*. <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/21565503.2021.1932528?scroll=top&needAccess=true> (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

- Motta, M. Stecula, D. (2021). Quantifying the effect of Wakefield et al. (1998) on skepticism about MMR vaccine safety in the U.S. *PLoS ONE*, 16(8): e0256395
- Ortiz-Sánchez, E. vd., (2020). Analysis of the Anti-Vaccine Movement in Social Networks: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*, 17(15): 5394.
- Salali, G.D. ve Uysal M.S. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy is associated with beliefs on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. *Psychological Medicine*, 1–3. <https://www.cambridge.org/core/journals/psychological-medicine/article/covid19-vaccine-hesitancy-is-associated-with-beliefs-on-the-origin-of-the-novel-coronavirus-in-the-uk-and-turkey/720F9BF973939689A82FFE4316855CFE>
- Schuilenburg, M. (2015). *The Securitization of Society: Crime, Risk, and Social Order*, New York: NYU Press.
- Smith, P.J., Humiston, S.G., vd. (2011). Parental Delay or Refusal of Vaccine Doses, Childhood Vaccination Coverage at 24 Months of Age, and the Health Belief Model. *Public Health Reports*, 126(2),135-146.
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2021). Post-Truth Çağda Aşı Karşıtlığı. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16/31:99-118.
- Stein, R.A. (2017). The golden age of anti-vaccine conspiracies. *GERMS*, 7(4):168-170.
- Tafari, S., Gallone, M.S., Cappelli, M.G., Martinelli, D., Prato, R., Germinario, G. (2014). Addressing the anti-vaccination movement and the role of HCWs. *Vaccine*, 32(38):4860–5.
- Tecim, E. (2016). Toplumsal hareketler ve yenilik bağlamı: Eleştirel bir teorik Konumlandırma. *Sosyal Hareketler Çağı* (Ed: Ferhat Tekin-Erhan Tecim). İstanbul: Açılım Kitap.
- Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor (Çev: Emre Ergüven). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim* (Der: Y. Doğan Çetinkaya), 143-187.
- Turner, B. S. (2017). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi* (Çev: Ümit Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ullah, I. Khan, K.S. Tahir, M.J. Ahmed, A. Harapan, H. (2021). Myths and conspiracy theories on vaccines and COVID-19: Potential effect on global vaccineresponses. *Vacunas*, 22 (2), 93-97.
- Vieten U.M. (2020). The “New Normal” and “Pandemic Populism”: The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right. *Social Sciences*, 9(9):165.
- Yavuz, M. (2018). Aşı Karşıtlığının Tarihi, *Toplum ve Hekim*, 33(3), 187-194.
- Yıldırım, Y. (2017) Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa’da Sağ-Popülizm ve Yükselen Aşırı-Sağ. *Amme İdaresi Dergisi*, 50 (2), 51-72.
- Yiğit, T., Oktay, B. Ö., Özdemir, C. N. & Moustafa Pasa, S. (2020). Aşı karşıtlığı ve fikri gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1244-1261.
- Wawrzuta D, Jaworski M, Gotlib J, Panczyk M. (2021). Characteristics of Antivaccine Messages on Social Media: Systematic Review. *J Med Internet Res.*, 23(6):e24564.
- Wilson, S.L. ve Wiysonge, C. (2020) Social media and vaccine hesitancy. *BMJ Global Health*, 5:e004206.
- Wolfe, R.M. Sharp, L.K. (2002) Anti-vaccinationists past and present. *BMJ*, 325 (August (7361), 430-432.
- Zuk, p. ve Zuk, P. (2020). Right-wing populism in Poland and anti-vaccine myths on YouTube: Political and cultural threats to public health, *Global Public Health*, 15:6, 790-804.
- Van Loon, J. (2002). *Risk and Technological Culture: Towards a Sociology of Virulence*, London: Routledge.